

250 års Juelehjælp

Den luelske Stiftelse i Algade og Klostervang
1761-2017

AF JAKOB ZEUNER

Vi har flere eksempler på tidlig, rettidig omhu og social forsorg på privat basis i Roskilde. Tidligere lensmand Herluf Trolle (1516-1565) og hans hustru Birgitte Gøye købte en grund fra det nedlagte sortebrødrekløster, og her byggede Trolles Stiftelse omkring 1591¹ en række fattigboder, som blev forløberne for de senere Klosterhuse, som lå langs den nuværende Dronning Margrethes Vej. De kom siden til at tilhøre Roskilde adelige Jomfrukloster.²

Det adelige Jomfrukloster blev indstiftet i 1699 for at sikre forsørgelse og danne trygge rammer om et socialt fællesskab for adelsfrøknere og døtre af embedsmænd i samfundets tre øverste rangklasser, som af den ene eller den anden grund ikke var blevet bortgiftet. Men der var også en anden gruppe kvinder i samme socialklasser, som kunne have brug for hjælp, nemlig gifte kvinder, der var blevet enker uden tilstrækkelige midler til at opretholde en rimelig livsførelse for dem selv og deres børn.³

25 år efter jomfruklosterets grundlæggelse flyttede et barnebarn af en af stifterinderne ind som konventualinde i 1724, og hun havde sin farmors empatiske blik for medmenneskelighed, og specielt ønskede hun at tilgodese ovennævnte gruppe kvinder. Frk. Sophie Hedevig Juel (1703-1761) var datter af stiftamtmand og etatsråd Knud Juel til Tåsinge, som var klosterets 2. patron på den Juelske side, og dermed var hun barnebarn af Margrethe Ulfeldt, enke efter generaladmiralløjtnant og gehejmeråd Niels Juel. Yderligere 25 år skulle der dog gå, inden Sophie Juel førte sine tanker ud i virkeligheden, da hun i 1759 købte naboejendommen til Det adelige Jomfrukloster for 400 Rdl. af landsdommer, justitsråd Peder Kraft.⁴

Sophie Hedevig Juel havde højst sandsynligt igennem længere tid været på jagt efter en passende ejendom til sin stiftelse, da skæbnen kom hende i møde. Den 1. marts 1754 fik byen en ny læge, Johan Soltau Jacobsen, der blev tildelt eneret på jobbet som "chirurgus og bartskeer" i Roskilde

Jakob Zeuner, tidl. projektchef, B.Sc., Forfatter til bl.a. bøgerne Sankt Agnes – fra nonnekloster til nutid (Roskilde 2015) og Roskilde Kloster, Gods og kloster – jomfruer og bønder (Roskilde 2021).

Figur 1. Købsaftale 1758 på vegne af Sophie Hedevig Juel. I dokumentet er ejendommen nøje beskrevet, måske for allerførste gang, da brandtaksationen først kommer i 1761.

By og Amt, samtidig med at han opnåede borgerskab. Det gik ham åbenbart godt, for han erhvervede to ejendomme i Roskilde. Den første i Skomagergade 1, som han hurtigt solgte igen for at købe Algade 23. Enten har frøken Juel kendt lægefamilien på forhånd, eller også kan det tænkes, at byens førende læge samtidig var læge for klosterets konventualinder, og at frøken Juel derigennem lærte familien Jacobsen at kende. Endda så godt, at hun allerede i september samme år, sammen med sin halvsøster, lensgrevinde Catharina Maria Schullin (f. von Møsting) var gudmor til lægeparrets søn, Frederik Ludvig, ved dåben i Roskilde Domkirke. Ulykkeligvis døde moderen til barnet allerede i 1756, og da sønnen døde kort efter, fandt Johan S. Jacobsen åbenbart ikke længere behag i byen, for han valgt at søge

ind til militæret ved den danske garnison i Rendsborg. Her døde han selv i foråret 1758. Boet efter bartsværer Jacobsen skulle afhændes, og med hjælp fra ovennævnte justitsråd Peder Kraft samt major Palle Iver Arenfeldt og premierløjtnant Christian Edel (begge officerer i Rendsborg), der var var indsat som skiftekommissærer i boet, blev der indgået aftale om salg af Algade 23 til frøken Sophie Juel i december 1758.

I købsaftalen beskrives ejendommen som *"beliggende på Ahlgadens nordre side, og østen for Vagthuus Strædet og vestre fra Gregorius Petersen bager Gaard, tillige med fire Gaards Rum og Hauge Plads samt Brønd i Gaarden ... sønden for Kurrenborg Pladsen"*. Der specificeres en del indbo, kakkelovn og køkkensager, men en kælder nævnes ikke på dette tidspunkt. Placeringen svarer til det nuværende Algade 23.

En kongelig bolig

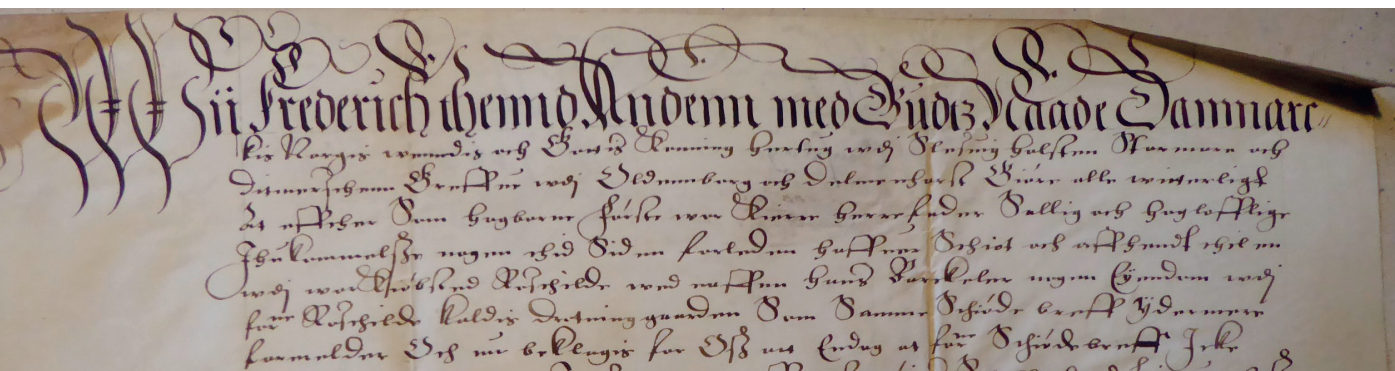
Det var ikke en hvilken som helst ejendom, frk. Juel fik købt. Matriklen havde en lang historie, for det var her, mellem sortebrødrenes klostermur og Algade, at enkedronning Dorothea af Brandenburg (1430-1495) lod opføre den såkaldte Dronninggård.⁵ Ved ægteskabet med Christoffer af Bayern havde hun som livgeding (en morgengave)⁶ fået overdraget bl.a. Haraldsborg Slot og Roskilde By med alle rettigheder og indtægter. Disse privilegier fulgte med, da hun som 19-årig enkedronning i 1449 blev gift med Christoffers efterfølger, Christian 1 (1426-1481). Dronningen havde sin egen økonomi, der var så velfunderet, at hun kunne låne ud til sin nye ægtefælle mod at få yderligere landområder i len. Hun besad hele Lolland med så store indtægter, at det gav hende gode muligheder for også at drive politik. Efter kong Christian 1.s død trak hun sig ud af regeringsudøvelsen og kongemagten, men bevarede en solid position som selvstændig enkedronningemagt, som bl.a. resulterede i en dyb konflikt med hendes egen søn, kong Hans.

Efter mandens død trak dronning Dorothea sig tilbage til sine ejendomme i Kalundborg og Dronninggården i Roskilde. Hun ligger i dag begravet i Roskilde Domkirke ved siden af sin sidste mand.

Dronning Dorotheas barnebarn, Kong Christian 3. (1534-1559), solgte ejendommen til skaffer Hans Braekeleer. Dokumentet vist på figur 3 beskriver en tvist om ejendommens fritagelse for jordskyld. Et privilegium, som Kong Christian 3.

Figur 2. Kong Christian 1 og dronning Dorothea af Brandenburg. Hun er den eneste dronning, der har været gift med to konger. Hun var kun 18 år og enkedronning, da hun ægtede kong Christian. Han blev bl.a. foretrukket som ny konge, fordi han var villig til at ægte enkedronningen, hvorved man sparede hendes aftrædelsessum. Sammen grundlagde de det oldenborgske kongedynasti. Foto: Wikimedia Commons.

Figur 3. I Roskilde Klosters arkiv ligger dette dokument fra Frederik 2. 1579. I tre passager nævnes Drotningngaarden, men 1500-tallets håndskrift kræver kyndig viden at læse. I brevet bekræfter kongen ejendommens status som fritaget for jordskyld til nuværende og alle efterfølgende ejere. Dokumentet er dateret den 8. august 1579, og er enten en original uden segl eller en Rådstuekopi fra 1632. I begge tilfælde er det med stor sandsynlighed det ældste dokument i Roskilde Klosters arkiv.

tilsyneladende havde givet ved salget, og som hans søn, Frederik 2., efter anmodning her genbevilger.⁷

Den Iuelske Stiftelse

To år efter købet blev intentionen med købet fulgt op, da Sophie Hedevig Juel ved sit testamente i juni 1761 skænkede ejendommen som enkebolig og samtidig testamenterede en fond på 1500 Rdl. til enkens pension og bygningens vedligeholdelse.⁸ For at kunne komme i betragtning til en bolig, skulle man være adelig enke eller enke efter en kongelig betjent, officer, professor eller præst.

Den Iuelske Stiftelse blev grundlagt den 24. september 1761.⁹ Selvom stifteren var konventualinde på Roskilde adelige Jomfrukloster, så var den nye stiftelse ikke en integreret del af klosteret og dettes regnskab, men den havde stor tilknytning på den måde, at frk. Juel i stiftelsens fundats §7 havde bestemt, at stiftelsen skulle ledes af en selvstændig direktion (herefter kaldet bestyrelse) med relation til klosteret. Så længe hun levede, ville hun selv stå for administrationen, og derefter skulle hendes tre søstre, hvoraf de to ældste begge var konventualinder i klosteret, overtage ledelsen i aldersfølge sammen med deres halvbror, gehejmeråd Frederik Christian von Møsting.

At Frederik von Møsting var halvbror til frøkenerne hang sammen med, at deres far døde allerede i 1709, hvorefter

moderen, Christine Elisabeth f. von Knuth, giftede sig med Alexander Frederik von Møsting og fik sønnen Frederik Christian. Han blev i øvrigt senere far til Christiane Møsting, der også indtrådte i klosteret, hvor hun blev priorinde i perioden 1797-1820 og skabte parkanlægget Plantagen – det senere Klostermarken, hvor en halvø med konventualinderenes the-pavillon kom til at bære hendes navn: Møstingsholm, som i dag er en ø i en af parkens søer.

Når også de nærmeste slægtninge var borte, skulle bestyrelsen bestå af klosterets priorinde og de fire konventualinder med højest anciennitet.¹⁰

Som vi har set ovenfor, havde frk. Juel arbejdet med sit enkeprojekt igennem flere år, men da hun endelig fik det realiseret, var det ikke længe, at grundlæggeren selv sad med tøjlerne, for hun døde kun to måneder efter indstiftelsen. Om hun selv har haft en fornemmelse af, at det hastede med at få købet og fundatsen på plads, kan man kun gisne om.

Efter Sophie Juels død i november 1761 overtog storesøster Louise Juel (1701-1792) pladsen i bestyrelsen. Det havde nær fået fatale konsekvenser, idet hun misbrugte sin stilling som administrator og formøblede en stor del af formuen. Siden den tid skulle bestyrelsen derfor aflægge årligt regnskab til juni terminen overfor klosterets patroner. Til gengæld blev hun 91 år, og overlevede således alle de øvrige ledelsesaspiranter i familien, hvorfor bestyrelsen fra 1792 kom til bestå af priorinden og de fire ældste konventualinder.

Ud over stiftelsens lidt aparte tilhørsforhold til klosteret skilte ejendommen sig også ud på anden måde, idet den lå i byzone, dvs. inde i Roskilde købstad, i modsætning til selve klosteret, som lå i Himmelev landsogn. Dette problem prøvede man fra starten at omgå, idet der allerede inden stiftelsens fundats blev udfærdiget, var opnået særstatus for ejendommen, da der i åbent brev af 5. oktober 1759 var tilstået den fritagelse for alle "borgerlige tyngder".¹¹

De enker, der ville i betragtning til denne bolig, skulle betale 100 Rdl./200kr. i optagelsesgebyr. Beløbet indgik i fondsformuen, men enken fik dog udbetalt renterne af beløbet til sin død. Derudover skulle hun afholde udgifter til småvedligehold samt 24 skilling i årlig grundskyld, som tilfaldt organisten ved Domkirken.¹²

Det blev i 1871 bestemt, at stiftelsen i forening med klosteret skulle sammenlægges med Himmelev Sogn, og at dette skulle ske uden indskrænkning af stiftelsens og beboernes tilståede skattefrihed.

Beboerne – boede de i Roskilde eller i Himmelev?

De enker, der gennem de næste knap 150 år fik glæde af den nye enkestiftelse, var:¹³

1. Præsteenke Anna Dorthea Rasmussen	1762-1776
2. Rådmand og klosterforvalter Gjerløvs enke	1776
3. Charlotte Amalie, Professor,
rektor Lysholms enke	1776-1803
4. Edel Schreiber f. Brønne,
provst Schreibers enke	1803-1832
5. Caroline Haar f. Baagøe,
præsteenke, Himmelev kirke	1832-1867
6. Kommandørkaptajn Bluhmes enke,
A.H.M. Brønnum	1867-1870
7. Pastorinde Elise Margrethe Steffensen
f. Thrige	1870-1901
8. Kaptajnsenke Ingeborg Schmidt f. Høyrup	1901-1928
9. Præsteenke Laura Ifversen	1929-1938
10. Pastorinde Marie Larsen	1939-1955

Den første beboer flyttede altså først ind i 1762, men allerede året forinden, i stiftelsesåret, gav den nye institution anledning til en tvist mellem købstaden og klosteret.¹⁴ Efter en kongelig forordning skulle alle huse i købstaden vurderes i en brandtaksation – hvad var ejendommene værd, hvis de nedbrændte? Fra klosterets side modsatte man sig, at repræsentanter for købstaden Roskilde havde ret til at foretage en sådan vurdering, da man jo havde papir på ikke at være underlagt købstadens jurisdiktion. Det var priorinde Elisabeth Friis fra jomfruklosteret, der tog diskussionen med de bygningssagkyndige, da de indfandt sig på matriklen ledsaget af byskriver Peter Friis og byens vægter. Ejendommen blev dog beskrevet og vurderet, men priorinden opnåede en lille sejr, idet byskriveren måtte love, at værdien af ejendommen ikke ville blive lagt sammen med værdien af byens øvrige ejendomme.¹⁵ Man kan fundere over, om priorinden og byskriveren havde familiemæssige relationer, eller det kun var navnet, de havde tilfælles.

Denne sag gik dog videre til en højere instans, og her blev det købstaden, der kunne triumfere. Klosteret kunne ikke få ændret en ejendoms status, blot ved at købe den. Det fremgik da også efterfølgende af byens taksering. Bygningens værdi på 500 rigsdaler blev allerede inden den næste taksering i 1771 lagt til byens øvrige ejendomme. Alle efterfølgende ændringer af ejendommen er beskrevet under købstaden, og ved fol-

ketællinger indtil 1880 taltes beboerne med til købstadens indbyggere i modsætning til klosterets beboere, som hørte under Himmelev Sogn. Der blev fastsat en grundtakst for ejendommen, hvilket fremgår af grundtakstkortet for 1791, der dannede grundlag for en revidering af grundtaksterne. Om denne takst rent faktisk blev indkrævet for enkesædet, er usikkert. Stiftelsen havde jo trods alt friholdelsesbrevet fra 1759.

Netop det forhold, at bygningen blev fastholdt som en del af købstaden, har gjort det muligt at følge den via arkivalier fra Roskilde By, når klosterets eget arkiv ikke er fyldestgørende.

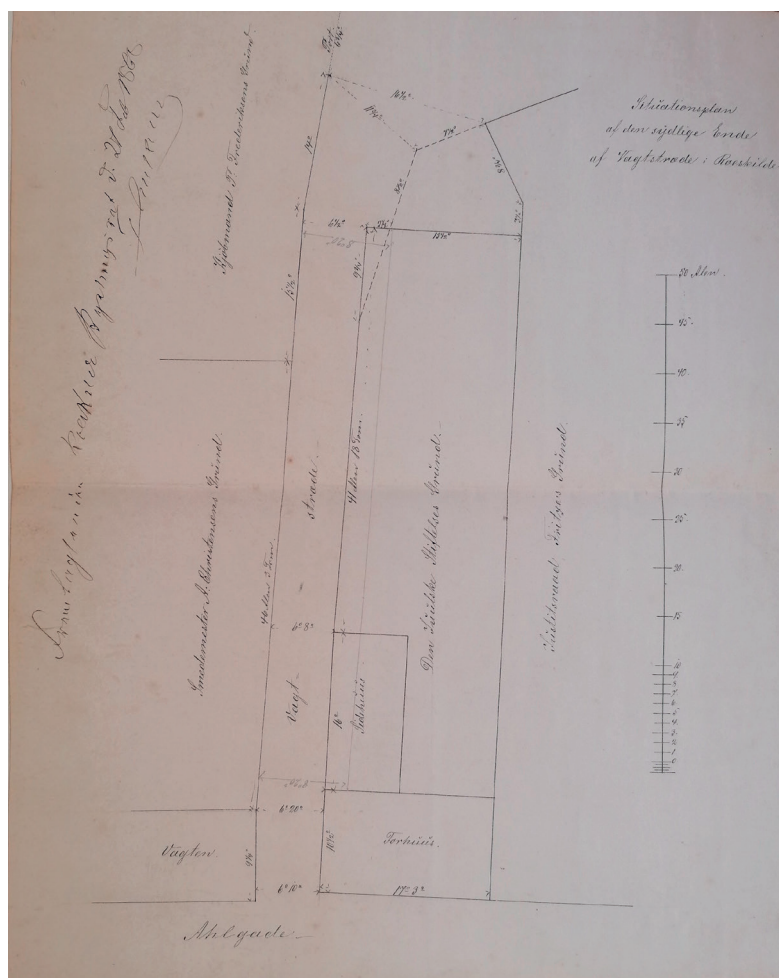
Bygningerne

Som det ses nedenfor på Figur 5, strakte grunden sig fra Algade i syd langs Vagtstræde til en plads i nord kaldet *Thomas Kurrenborgs Plads*, som tilhørte jomfruklosteret.¹⁶

Vagtstræde har navn efter det vagt- og sprøjtehus, der lå på det modsatte hjørne, og var i brug til 1864. Naboen, Det adelige Jomfrukloster, var ikke en del af byen, og der skulle betales afgift, hvis man ville føre varer ind i byen via Vagtstræde. Strædet var derfor spærret af et plankeværk langs med Den Iuelske Stiftelse indtil Kurrenborgs Plads og derfra til urmager Mathiesens Gaard på den modsatte side af strædet. Plankeværket på tværs af Vagtstrædet forhindrede derfor fri adgang mellem klostrets afgiftsfrie jorder og købstaden.

Figur 4. Omkring 1898. "Hestemarkedets nordre side" var en meget passende betegnelse for den del af Algade, der strakte sig fra Den Iuelske Stiftelse og hen mod Røde Port. Her kunne folk fra oplandet handle alt fra heste til ølbrygningsudstyr. Mens mændene købte heste og smågrise, var kvinderne mere interesserede i guldgalloner, fine stoffer og hagebånd til huerne. Stiftelsens bygning anes inde bag gaslygten og de to lindetræer i højre side. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Huset beskrives i brandtaksationen 1761 som værende på 7 fag beliggende ud mod "Hestemarkets Gade Nordre side", dvs. den nuværende Algade. Det var på én etage og opført i bindingsværk med murede tavl. Hovedlængen indeholdt værelser og køkken. Som det også fremgår af figur 5 og figur 6, var der tilbygget en vestre længe mod Vagtstræde, også på 7 fag, med værelser. Denne længe rummede også en stald i nordenden med en mindre kælder under huset. Det bemærkes, at kælderen ikke er nævnt i beskrivelsen på købstilbuddet tre år tidligere. Der angives nu også en kvist til gaden på tre fag, men den blev øjensynligt fjernet mellem 1771 og den næste taksation i 1781. Ellers var det grundlæggende det samme hus i størrelse og indretning i alle tre taksationer. Der nævnes dog specifikt en forstue mod gaden med hollandske låse og paneler. Selvom ejendommen havde en udnyttet tagetage, blev den efter gældende praksis beskrevet

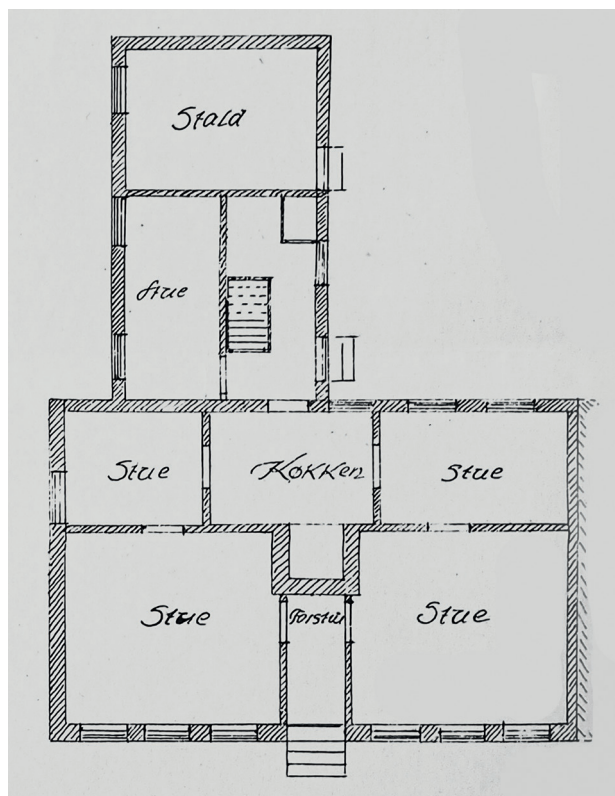
Figur 5. Situationsplan 1868, der viser, at man i forbindelse med opførelsen af en ny sidefløj tilbyder kommunen, at klosteret afgiver et stykke af Kurrenborgs Plads for at forbedre vejføringen af Vagtstræde.

som værende på én etage. I 1791 var der en indvendig kældertrappe i hovedhuset, der førte ned til kælderen under den vestre længe. Der var bræddegulve overalt, og i vestre længe var en trappe op til tagetagen. Som noget nyt havde man fået opført et bræddelokum i gården. I modsætning til jomfruklosteret, så husede enkestiftelsen en hel familie (uden ægtemand naturligvis) med enken og hendes hjemmeboende børn.

I alle disse år blev adressen beskrevet som Hestemarkedet og ikke Algade. Først fra 1801 blev adressen her talt med under Algade, selvom strækningen øst for Vagtstræde/Sankt Peders Stræde stadig blev beskrevet som *"Hestemarkedets nordre side"*.

I den femte beboerperiode indtraf et *"interregnum"*, idet enkefru Haar fik bestyrelsens samtykke til at flytte ind hos sin datter mod at beholde sin rentepension. I stedet udlejedes stiftelsens bygning i 1866-67 til hhv. cand. pharm. L.E. Hansted og siden overlærer P.D. Broager for 120 Rdl. årligt.¹⁷ Lejeindtægten blev opsparet til en tiltrængt renovering.

Fru Haar begrundede sin ansøgning med helbredsproblemer, som antagelig til dels skyldtes bygningernes tilstand,

Figur 6. Grundplan efter opførelsen af ny sidefløj trukket tilbage fra gadeplan. (Her tegnet i 1919 inden et muligt nyt byggeprojekt for den nye ejer). Kilde: Roskilde Lokalhistoriske arkiv, som har arkiveret såkaldte *"historiske byggesager"* fra kommunens byggesagsregister.

efter at de i 100 år kun havde fået et nødtørftigt vedligehold, fordi dette delvist påhvilede lejerne. Især sidebygningen langs Vagtstræde var efterhånden så udtjent, at man i 1868 søgte byggetilladelse til at opføre en ny, og denne gang som grundmuret i én 12 alen lang etage med tegltag og stadig med kælder under 4½ alen af den sydlige del. Man fremlagde et byggeprojekt, som ses på figur 5¹⁸, med facaden helt ud til Vagtstræde, som på den tidligere bygning. Til gengæld tilbød man, at kommunen kunne forbedre vejføringen på det snævre Vagtstræde ved at klosteret afgav en trekant af Kurrenborgs Plads til vej, mens en anden del af pladsen indgik i stiftelsens grund. Projektet blev behandlet på et byggemøde i februar 1868, hvor kommunen accepterede tilbuddet på Kurrenborgs Plads, men af hensyn til det smalle stræde krævede man samtidig, at den nye længe og det tilhørende plankeværk langs strædet skulle rykkes 2 alen ind på grunden. Den nye grundplan ses på figur 6.

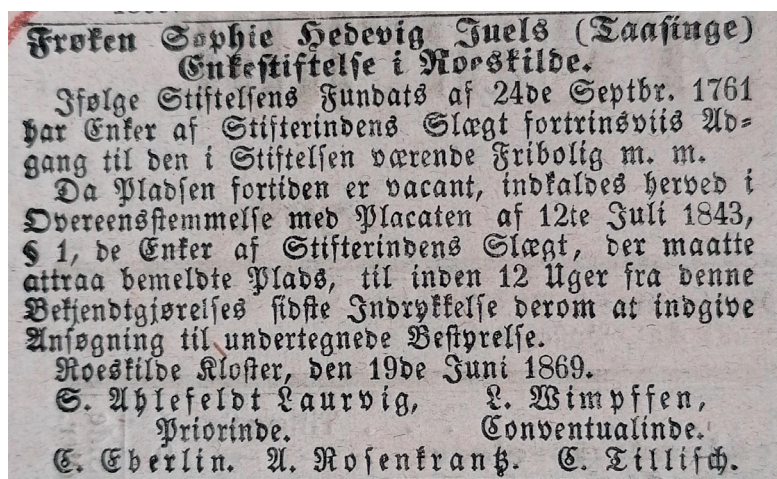
Ombygningen kostede 610 Rdl., og plankeværkerne blev restaurerede for 166 Rdl.; penge som stiftelsen havde skaffet dels ved ovennævnte udlejning dels fra en erstatning fra Roskilde By for den afgivne jord ved Vagtstrædets udvidelse.¹⁹

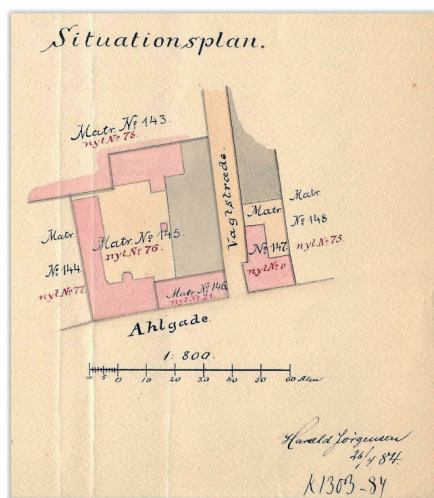
Samme år blev huset igen vurderet, men værdien af sidelængen blev kun ansat til 600 Rdl., hvilket altså var mindre end det beløb, man netop havde brugt på renoveringen.

Da klosteret i 1871 ved indenrigsministeriel resolution blev lagt sammen med Himmelev Sogn, fulgte stiftelsen med i sammenlægningen til én samlet sognekommune, og stiftelsen bevarede sin skattefrihed i henhold til det åbne brev fra 1759.

Hele matriklen blev her en del af Roskilde Kloster, og bygningen var ikke længere beliggende på "Roskilde By-

Figur 7. 1869. Byggeperioden havde medført en såkaldt "vacance", så bestyrelsen annoncerede efter nye ansøgere til en fribolig. Bemærk at det kun er enker af stifterindens slægt, man henvender sig til, og ikke alle enker efter embedsmænd, præster og officerer. Annonce i "Tillæg til den Berlingske politiske og Avertisements-Tidende" den 8. juli 1869 undertegnet af priorinde Sophie Ahlefeldt-Laurvig og de fire konventualinder Louise Wimpffen, Christiane Eberlin, Amalie Rosenkrantz og Charlotte Tillisch.

Figur 8. 1884. Situationskort efter kommuneændringen. Det ses, at ejendommen har fået nyt matrikel nr. 0, som viser, at den ikke længere hører til Roskilde By.

grunde" – den var nu en del af Himmelev Sogn. Ved den efterfølgende folketælling i 1880 indgik beboerne af enkestiftelsen derfor ikke længere i optællingen af indbyggere i Roskilde købstad.

I 1887 skete der en forøgelse af stiftelsens midler, idet konventualinde ved Roskilde adelige Jomfrukloster, Amalie Rosenkrantz, testamenterede nogle værdipapirer og et lille kontantbeløb fra sit bo til stiftelsen. Bestyrelsen besluttede, at provenuet fra disse papirer skulle bruges på en mindre pension til endnu en værdigt trængende enke. Valget falder på fru Varinca Binzer, som i perioden fra 1887 til sin død i 1919 blev tilgodeset med et årligt beløb svarende til ca. 1/3 af den faste beboers pension, men altså uden ret til bolig.²⁰

Der eksisterer ikke mange fotografier af Den Iuelske Stiftelse, men billedet af markedsscenen viser, at der helt op til århundredeskiftet stod to smukke lindetræer på fortovet foran stiftelsen, og på Figur 9 ses hovedhusets facade skråt forfra. Ovenstående kommunale krav er altså forklaringen på, at sidebygningen ikke kan ses på billedet.

Bygninger blev vedligeholdt af klosterets faste håndværkere. I 1880-erne bestod holdet af murermester Schumacher, tømrermester Kornerup, glarmester Hvidberg og blikkenslager Løytved. I 1890-erne var Schumacher og Kornerup udskiftet med murermester Schledermann og tømrermester Weber, mens Løytved hang på.

Opbrud

50 år efter renoveringen af sidelængen var den gal igen. Denne gang med hovedbygningen.

Figur 9. ca. 1905-08. Den luelske Stiftelse set fra Algade. Huset, der nu er uden trefags-kvist, lå på det hjørne, hvor forretningen Importøren lå indtil år 2022. Det ses tydeligt, hvor smalt Vagt Stræde var. Lindetræerne på fortovet ud mod Algade er nu væk. De to kvinder er Gustav Wieds hustru (tv.) og læge Fritz Jørgensens hustru. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv. Det er muligvis Gustav Wied, der er fotografen.

Ingeborg Høyrup, enke efter kaptajn J.A. Schmidt, ansøgte i 1908 om tilladelse til midlertidigt at fraflytte boligen, dels af helbredshensyn, dels fordi bygningen var i meget dårlig stand, hvilket bestemt ikke hjalp på helbredet.

Hendes læge, dr. Fritz Jørgensen²¹, udarbejdede et responsum, som ikke lagde fingrene imellem mht. vurderingen af boligens egnethed. Den var *"set fra et hygiejnisk Standpunkt ikke alene utidssvarende, men ganske ubrugelig til sit Formaal. Ejendommen er gammel og forfalden i alle Retninger. Stuerne er smaa, uregelmæssige, lavloftede (ca. 3½ alen Højde) med daarlig Adgang for Lys og Luft gennem smaa, højsiddende Vinduer. Lofterne er dels Bjælkelofter, dels Bræddelofter, utætte saa at Kalk og Støv fra Loftsforskalningen kan drysse ned, Gulvene er stærkt skraanende. Ejendommen kan sikkert ikke i sin nuværende Tilstand underkastes nogen fyldestgørende Restauration, men egner sig kun til Nedrivning."*²²

Det har ikke været munter læsning for bestyrelsen, men fru Schmidt fik sin tilladelse – mod at love at flytte tilbage, når en tidssvarende bolig kunne anvises. Det sidste krævede nøje overvejelser og svære beslutninger.

I klosterets arkiv findes arbejdstegninger og et overslag på tømrer- og snedkerarbejde af tømrermester Weber for restaurering af Algade 23. Alene udgifterne til materialer skønnes i dette overslag at beløbe sig til næsten 3.000 kr.

Dette tilbud på renovering af stiftelsens hjørneejendom viser, at bestyrelsen seriøst undersøgte alle muligheder, for allerede i 1908 havde klosteret indhentet et tilbud på salg af grunden og huset for et samlet beløb af 8.500 kr. til justitsråd Christensen, der boede i nabohuset, den gulkalkede ejendom Algade 25, der ses på både figur 5 og figur 9.

Samtidig med disse tiltag verserede der rygter i byen om kommunale planer for en udvidelse af det smalle Vagtstræde. Som det fremgår af ovenstående kort og foto, stak stiftelsens gavl ud i Vagtstræde/Sankt Peders Stræde. Det ville i givet fald indebære risiko for at få eksproprieret så stor en

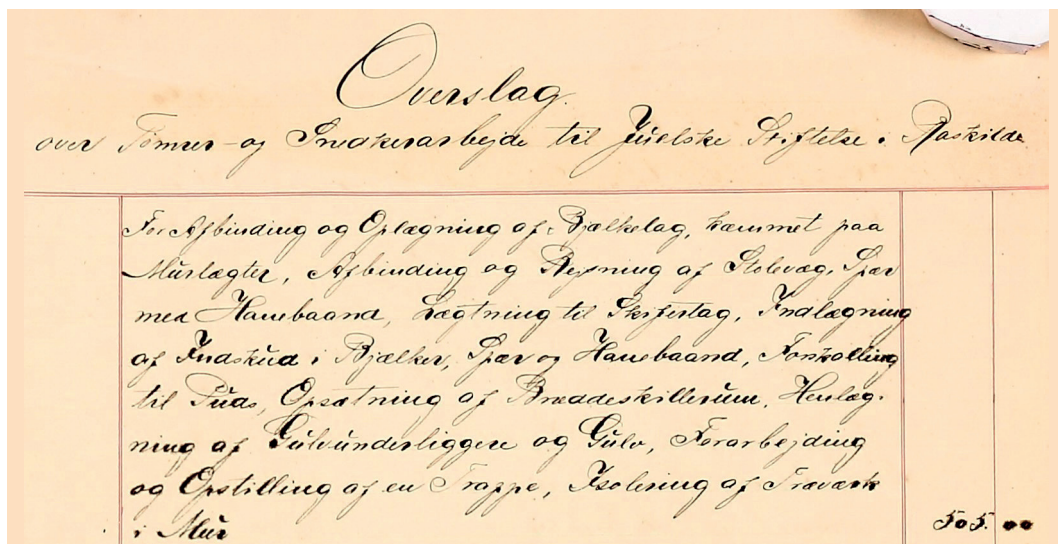
del af stiftelsens grund, at det ville umuliggøre opførelsen af en fornuftig bolig på det resterende areal. Samtidig ville en del af Kurrenborgs Plads, som nu var beplantet af klosteret, komme spil i forbindelse ved en eventuel udvidelse.

Patronatet tænkte med sædvanlig rettidig omhu strategisk og bad derfor i december 1908 justitsministeriet om tilladelse til at sælge stiftelsens ejendom for det tilbudte beløb. Den ønskede tilladelse kom den 25. marts 1909.

Under dække af klosterets planer om en forlængelse af klostermuren i Sankt Peders Stræde op mod stiftelsen, rettede klosterinspektør Nøkkentved derfor den 21. april 1909 henvendelse til Roskilde Kommune for at høre, om der var hold i snakken om en udvidelse af Sankt Peders Stræde. Svaret lød, at man gerne så gaden udvidet – bare ikke lige nu.²³

Ovenstående tilbud fra tømmermester Weber af 3. maj 1909 giver derfor mening, hvis vi antager, at kommunens svar på Nøkkentveds henvendelse kom efter denne dato. Man har fra klosterets side sandsynligvis vurderet, at omkostningerne ved en gennemgribende istandsættelse var for store set i lyset af en usikker og måske endda ganske kort tidshorisont for en kommunal indgriben. Man tog konsekvensen, og allerede den 23. maj 1909 solgte man ejendommen til justitsråd Christensen med matrikelnummeret 1 af Himmelev.²⁴ Kurrenborgs Plads beholdt man, og aftalte med kommunen, at den kunne vende tilbage, når tiden var moden til en udvidelse af Sankt Peders Stræde. Justitsråden indvilgede i disse betingelser, men synes at have sikret sig en aftale om erstatning i tilfælde af kommunalt køb.²⁵

Figur 10. 1909. Udsnit af tømmermester Webers overslag over tømrer- og smedearbejder til renovering af den luelske Stiftelses bygning på Algade 23. Webers opstalt hørende til tilbuddet er dateret 25/9 1909. Foto: Per Lund Bay/Roskilde Kloster.

På vestsiden af Sankt Peders Strædes nordlige ende opførte Roskilde Kommune i 1908 et stort alderdomshjem til afløsning af de faldefærdige bygninger i Bredgade. Derved var byggelinjen i gaden blevet fastlagt, og måske derfor gennemførtes udvidelsen i samme side af gaden – men først i 1925, idet ejerne af grundene overfor den tidligere stiftelse afgav den nødvendige jord, så gaden kunne udvides til 6 m kørebane og 2 m fortov i begge sider.²⁶

På det tidspunkt var både den gamle enkebolig og naboejendommen i nr. 25 blevet revet ned og omkring 1924 erstattet af en stor forretnings- og udlejningsejendom. Under byggeriet fandt man efter sigende en middelalderlig stentrappe, der muligvis var en rest fra den tidligere Dronninggård.²⁷ Det har dog ikke i forbindelse med denne artikel været muligt at verificere et sådant fund fra hverken Roskilde Museum eller Nationalmuseet. Der kan derfor også være tale om den senere kældertrappe fra 1791.

Hjørneejendommen rummede siden bolig for forfatteren Lise Nørgaards familie og forretningen Importøren, indtil huslejen blev for belastende og butikken måtte lukke i 2022.

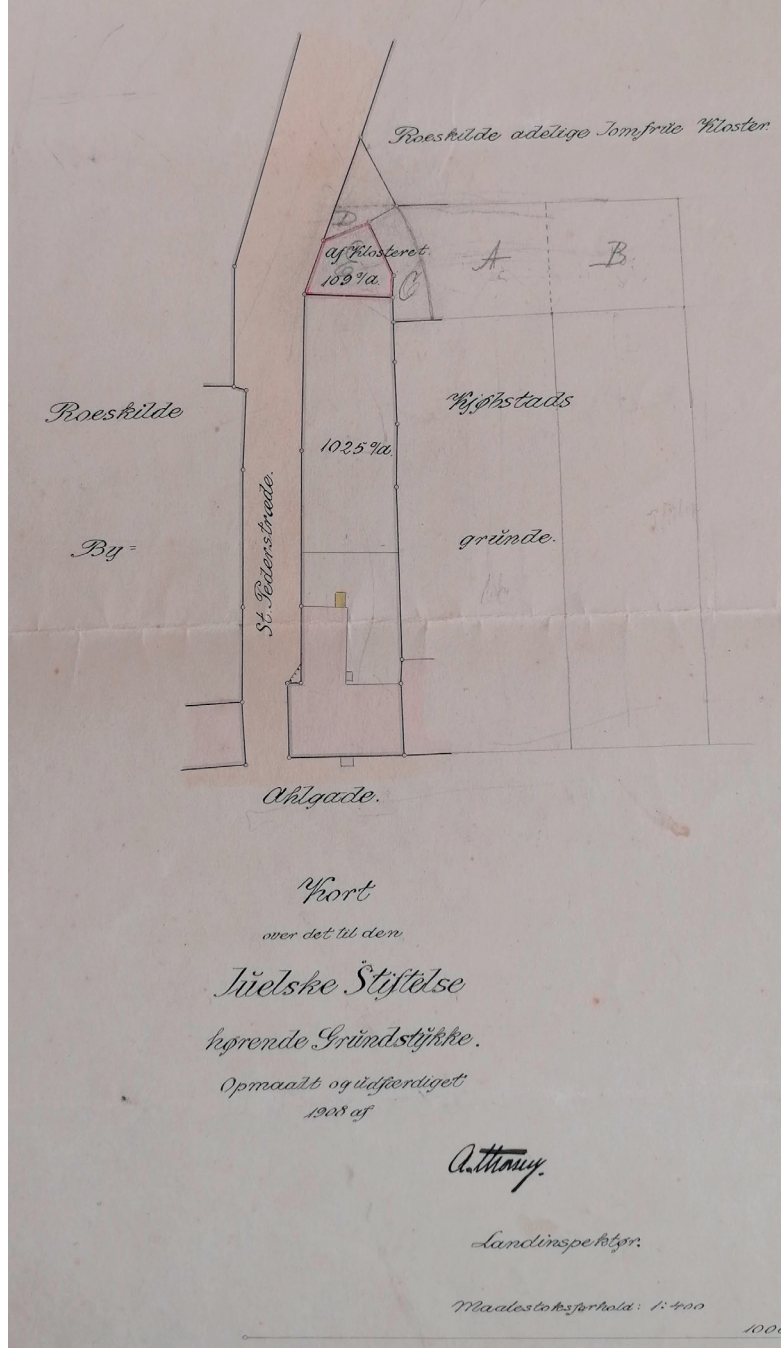
Sankt Peders Stræde blev bredere, men man undlod at rette strædet ud og beholdt en forholdsvis smal udkørsel mod Algade. Den gamle Kurrenborgs Plads blev bevaret, men mangler stadig at få et officielt, selvstændigt navn – og gerne ét, der trækker tråde tilbage til stedets historie.

Ny kommune, men stadig med klosteret som nabo. Alle spørgsmål vedrørende kommunale planer om byggelinjer og vejbredder skulle omkring forrige århundredeskifte rettes til byens kæmner, jurist Echardt Møller, der ud over sit kommunale job var en yderst entreprenant sagfører og bygherre på privat basis. Da stiftelsen skulle finde en ny placering, trådte kæmner Møller beredvilligt til med et købsforslag på en passende byggegrund.²⁸

Delvist for midler testamenteret af byens mæcen, købmand O.H. Schmeltz, til etablering af en bypark havde kæmneren på kommunens vegne indkøbt et stort jordstykke af gartner Henrichsen langs Frederiksborgvej i byens nordlige udkant. Pipers Vænge hed området, som med sine smukke, græsklædte skråninger ned mod fjorden, sin skyggefulde træbeplantning med børnelegeplads, en plaskende og udfordrende kilde og ikke mindst sine musikarrangementer skulle blive til glæde for børn og voksne i mange generationer fremover under navnet Byparken.

Figur 11. August 2022.
Algade 23 med forretningen Importøren under afvikling.
Foto: Jakob Zeuner.

Figur 12. 1908 Landinspektør Thorsens matrikelkort for Algade 23 opmålt i forbindelse med salget. Grunden ligger nu igen under Roskilde købstadsjorder. Målestok 1:400 mål i alen. Foto: Jakob Zeuner.

Ved samme lejlighed og af samme sælger havde kæmner Møller i 1907 for egne midler købt et 32.000 alen² stort område på den modsatte side af Frederiksborgvej mellem Kobbermøllen og klosterets nyanlagte Berte-Margrethe Anlæg. Området er markeret med rød pil på Figur 13. Det er den gamle Vindebohave, som i middelalderen tilhørte Sankt Agnes Kloster (hvis placering også kan ses øverst på figuren). Echardt Møller byudviklede derved det kommende Klostervangs-kvarter, og det var her på Klostervang 13 (matr.nr. 104a af Roskilde Købstad), at murermester Schledermann opførte en ny bolig for Den Juelske Stiftelse. Huset bestod af stueetage

med stue, køkken, toilet og to værelser og en udnyttet tageta-
ge med to børneværelser og et "pigeværelse" samt en delvis
udgravet kælder. Grundarealet var kun på 1182 alen² svaren-
de til 468 m² eller ca. 15x31 m. Prisen for hele ejendommen
dvs. grund + bygning var: 2.354 kr. + 8.774 kr. = 11.128 kr.²⁹

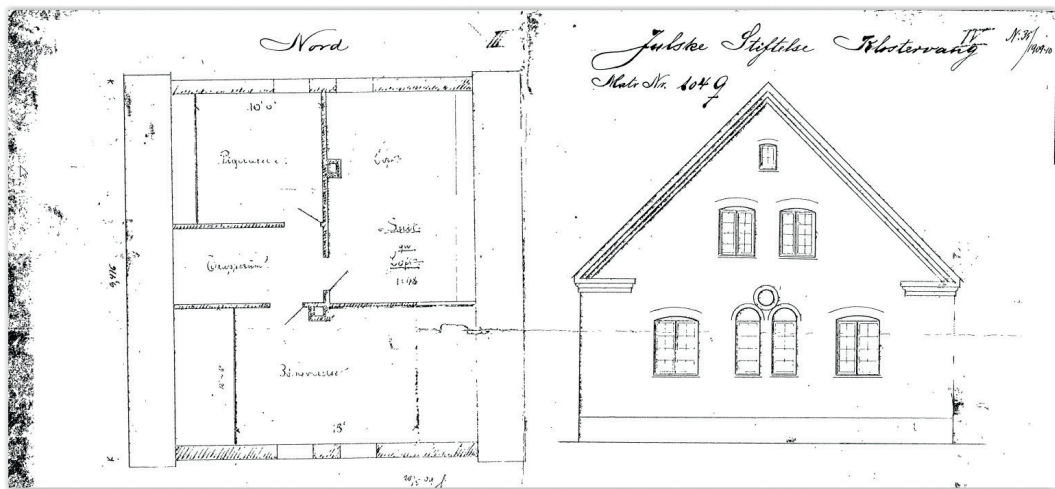
I november 1909 stod huset færdigt, og enkefru Ingeborg
Henriette Schmidt kunne i januar 1910 flytte "hjem" igen
sammen med sine sønner og en tjenestepige. Hun boede nu
i et andet sogn end før, men var stadig nabo til Roskilde Klos-
ters jord.³⁰

Echardt Møller byggede selv en stor villa på Klostervang,
og han indgik en aftale med klosteret, en regulær håndfæst-
ning:

*"Ejeren af nævnte ejendom eller eventuelt senere udstykkede
parceller erklærer at han og senere ejere ikke uden klosterets samtyk-
ke er berettigede til at føre nogen udgang til den såkaldte Hoveristi,*

Figur 13. Den øverste røde pil angiver placeringen
af den nye byggegrund på Klostervang. Den
nederste pil angiver den tidligere beliggenhed på
Algade. Udsnit af Trap kort 1896, Roskilde nord.
Røde pile ved Kurt Buchtrup.

Figur 14. Klostersvang 13. facadesnit og plantegninger. Huset fylder ca. halvdelen af den forholdsvis lille grund på 468 m². Der står "Nord" på tegningen, men retningen er faktisk nordøst, idet facaden vender mod sydvest. Byggesagsarkivet 1909.

og at han og senere ejere ikke kunne modsætte sig, at klosteret eventuelt nedlægger bemeldte sti, forpligter sig til at anlægge en færdselslinie til offentlig afbenyttelse fra bemeldte låge mod nordvest til Frederiksborg Landevej mellem Trægården og Kobbermøllen og forpligter sig til at pålægge de parceller, der ligger i synslinjen fra den bænk i Berte-Margrethes Anlæg, der er den gamle Klostermark nærmest, til Domkirken sådan servitut, at en bebyggelse, der vil hindre den fri udsigt til Domkirken fra nævnte bænk, forhindres."³¹

Adgangen til Klostermarken gennem en låge sikrede ikke kun Echardt Møller, men også de kommende beboere af enkesædet, en behagelig smutvej gennem klosterets parker. Modkravet om en færdselslinie fra lågen til Frederiksborgvej førte til anlæggelsen af Klostersvang.

På figur 16 ses Klostersvang, fotograferet af en af vejens første beboere, fotograf Kristian Hude, der boede i nr. 21. Echardt Møllers villa ses på hjørnet til venstre overfor enkestiftelsen i nr. 13.

I perioden 1929-38 boede præsteenke Laura Ifversen i enkestiftelsen. Hendes ældste søn, Povl Ifversen (f. 1916), var fra 1934-39 journalist på Roskilde Avis og blev senere chef for DR's underholdningsafdeling og var med til at skabe Matador.

Inflationen udhulede efterhånden de gamle donationer, og i 1956 blev ejendommen solgt som privat bolig til artist Adam Pyskow.³² Provenuet fra salget samt stiftelsens øvrige midler blev overført til et legat – stadig med navnet "Den Iu-elske Stiftelse" – med det formål at yde bolighjælp til enker i

Figur 15. Udsigtslinierne fra Klostermarken og Berte-Margrethe Anlægget til hhv. domkirken og til havnen indtegnes på klosterets kort over det nye Berte-Margrethe anlæg fra 1905, og linjen til domkirken beskyttes til efterlevelse med en klausul på de nye matrikler.

overensstemmelse med fundatsens oprindelige bestemmelser i form af et legat, som hvert år i januar og juli skulle udbetales til kvalificerede enker.³³

Fru pastorinde Marie Larsen flyttede som den sidste beboer og efter eget ønske ud i februar 1956.

Legatperioden 1957-2017 som afslutter historien
Den gamle fundats fra 1761 skulle erstattes af en ny, som afspejlede den nye funktion. Bestyrelsen udarbejdede derfor i februar 1957 et oplæg til kommentar og godkendelse i Justitsministeriet. Selvom det var priorinde Manon Wedell-Neergaard og konventualinderne Ingeborg Deichmann, Ingeborg Buhl, Emma Diderichsen og Louise Heiberg, der formelt udgjorde bestyrelsen, så har klosterforvalter, oberst Løkkegaard helt sikkert været en værdifuld sekretær. Ministeriet var ikke ganske enig i det fremsendte forslag om to legatportioner, hvor bestyrelsen agtede løbende at fastlægge størrelse og varighed. Det blev ændret til to lige store og livsvarige legater, ligesom adelsenker blev tilføjet målgruppen, og en forventning om et kristeligt og ustraffet levned blev bibeholdt fra den oprindelige fundats.³⁴

Nu kunne bestyrelsen gå i gang med at finde egnede kandidater, og på et møde den 22. november 1957 faldt valget mellem de fem indkomne ansøgere på fru Rikke Juel og fru

Figur 16. Klostervang. Enkestiftelsen ligger th. for splitflaget på Jernbaneskolen. Postkort udgivet af Flensborg Forlag i 1913. Fotoet er taget af Kr. Hude fra nr. 19, lokalhistoriker, direktør Arthur Fangs ejendom. Nogen har på kortet markeret med et X, hvor forfatteren Lise Nørgaard boede i en periode som barn.

Figur 17. Klostervang 13 som huset ser ud i dag. Udbygning mod Kloster-
vang er bygget efter frasal-
g i 1956. Foto: Jakob Zeuner

pastorinde Marie Larsen, som var den sidste beboer i Den Iuelske Stiftelse.³⁵ Selv uden at tilbyde bolig forsatte stiftelsen sin godgørende virksomhed med to årlige legatudbetalinger til de udvalgte ansøgere igennem de næste godt 60 år.

Det spændende arkivalie, den originale regnskabsprotokol fra 1762, afsluttedes godt 200 år senere i 1969 med underskrifterne fra den daværende bestyrelse, dvs. klosterets priorinde og de fire konventualinder med højest anciennitet: Manon Wedell-Neergaard, Ingeborg Buhl, Emma Diderichsen, Ellen Obelitz og Estrid Hedemann.

De to pensionsmodtagere Marie Larsen og Rikke Juel døde i hhv. 1981 og 1986. De blev afløst af to adelsenker, som pt. er navnebeskyttede.

Alting har en ende, og da legatet efterhånden havde nået en størrelse, der ikke stod mål med administrationsomkostningerne, besluttede bestyrelsen, at tiden var inde til at nedlægge stiftelsen. I oktober 2014 gav Civilstyrelsen sin tilladelse til at opløse stiftelsen, hvorefter bestyrelsen besluttede at uddele stiftelsens resterende midler over tre år til den daværende, eneste legatmodtager i regnskabsårene 2014, 2015 og 2016. Hun var af Juel-slægten, og således begyndte det hele med en Juel og sluttede med en Juel.

På bestyrelsesmødet den 22. marts 2017 besluttede bestyrelsen, bestående af Stig Bille Brahe Selby (formand), Jørgen Skeel, Mikael Iuel-Brockdorff og administrator Søren Lyder Jacobsen at opløse stiftelsen. Frøken Sophie Hede-
vig Juels initiativ og indsats havde da givet økonomisk hjælp og tryk-
hed til en lang række enker gennem mere end 250 år.

Figur 18. Manon baronesse Wedell-Neergaard. Priorinde 1953-1974. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Figur 19. To af de fire bestyrelsesdamer ses her i klosterets hjørne-opholdsstue. Nr. 2 fra venstre er Ingeborg Buhl og nr. 3 er Emma Diderichsen. Foto: Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Kilde- og litteraturliste

Behrmann, Heinrich, 1832: *Grundrids til en historisk-topografisk Beskrivelse af det gamle Konge- og Bispesæde Roeskilde med sine egne og Omegnens Mærkværdigheder, især dens Domkirke og sammes Monumenter, fra de ældste Tider indtil vore Dage*, Eget forlag.

Byggesagsarkivet: <https://byggesagsarkivet.roskilde.dk>

Danske Kancelliregistranter 1535-1550, København 1881-82.

Etting, Vivian, 1992: *Tiderne skifter 1400-1536, Roskilde bys historie – tiden indtil 1536*, (red. Frank Birkebæk, Ernst Verwolt og Mette Høj), Historisk Samfund for Roskilde Amt, s. 301-344.

Fang, Fanny, 1935: "Algade – fra Hersegade til Røde port", *Jul i Roskilde 1935* s. 11.

Fang, Lotte, 1974: Det var Dengang. *Roskilde Tidende* 31. juli 1974.

Fang, Lotte, 2015: *Gader og stræder i Roskilde Kommune*, Forlaget Brian Christensen.

<https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/dorothea-af-brandenburg-ca-1430-1495/>

Roskilde Klosters arkiv:

Arkivpakke B1: Skøder og adkomst ang. plads, købt af geheimeråd Kragh 1625-1667.

Arkivpakke Q1: 1. *Forskellige papirer vedr. Den luelske Stiftelses oprettelse.*

Arkivpakke Q1: 2. *Forskellig correspondance 1769-1804.*

Arkivpakke Q1: 3. *Forskellig regnskaber 1768-1840.*

Arkivpakke Q2: 1. *Den luelske Stiftelse vedkommende og den forudgående vacance 1869.*

Arkivpakke Q2: 2. *Den luelske Stiftelse vedkommende 1865-68.*

Arkivpakke Q3: 1. *Regnskabsbog 1. januar 1940-1964.*

Arkivpakke Q3: 2. *Protokol for Den luelske Stiftelse 1957.*

Arkivpakke Q3: 3. *Regnskabsbog 1965-1975.*

Arkivpakke Q4: 1. *Den luelske Stiftelse, Correspondance 1909-56.*

Arkivpakke Q4: 2. *Den luelske Stiftelse, Correspondance 1957-1971*.
 Arkivpakke Q5: *Regnskabsprotokol, 1762-1969 for Den luelske Stiftelse*.
 Skeel, Christian, 1917: *Fortsatte Optegnelser om Roskilde Adelige Jomfrukloster*, Eget forlag.
 Skeel, Vilhelm, 1867: *Optegnelser om Roskilde adelige Jomfrukloster*, Eget forlag.
 Skeel, Vilhelm, 1877: *Fortsatte Optegnelser om Roskilde adelige Jomfrukloster*, Eget forlag.
 Vegenfeldt, J.A.C., 1974: *Roskilde adelige Jomfrukloster*, Eget forlag.
 Zeuner, Jakob, 2021: *Roskilde Kloster. Gods og kloster – jomfruer og bønder*, Historisk Samfund for Roskilde Amt.

Noter

- 1 H. Behrmann s. 301.
- 2 Jakob Zeuner 2021 s. 79.
- 3 Jakob Zeuner 2021 s. 21 ff.
- 4 Købsaftale indgås i december 1758 mellem Palle Iver Arenfeldt, Christian Edel (på vegne af Sophie Hedevig Juel) og sælger justitsråd, landsdommer Peder Kraft. Se arkivpakke Q1. Roskilde Klosters arkiv. Arkivpakke B1: Skøder og adkomst ang. plads, købt af geheimeråd Kragh 1625-1667.
- 5 Gården, der lå mellem sortebrødrenes nordmur og Algade, havde en anseelig størrelse på små 3000 m² med "huse, våninger og gårdsrum". Den strakte sig over de nuværende matrikler for Algade 23-25-27. Danske Kancelliregistranter 1535-1550 s. 77 og Vivian Etting, Roskilde Bys Historie, bd. 1, s. 316.
- 6 Livgeding var i ældre ret en formue i jord eller løsøre, der var henlagt til en persons livsvarige brug; siden middelalderen gods, der var tillagt først og fremmest enkedronninger. (Den Store Danske).
- 7 Roskilde Klosters arkiv. Arkivpakke B1: Fr. II ang. Drotninggården, læst på Roskilde Rådstue 13.06.1632. Dokumentet er transskriberet af cand.mag. Birgitte Wolter til brug for denne artikel.
- 8 Vilhelm Skeel 1867 s. 43 skriver et samlet beløb på 1500 Rdl. I dokument af 11. juni 1760 signeret med segl af Sophie Hedevig Juell og priorinde Møsting doneres 1000 Rdl. til enkepension. Testamente af 15. maj 1761 – se arkivpakke Q1, læg: "Forskellige papirer vedr. Det luelske Stiftelses oprettelse." Beløb til vedligehold og brandforsikring nævnes i andre dokumenter i samme arkivpakke.
- 9 Vilhelm Skeel 1867 s. 43. Fundatsen findes også i en maskinskrevet kopi ved klosterforvalter Løkkegaard fra 1955. Arkivpakke Q4,2.
- 10 Denne bestemmelse findes i et kopidokument dateret 24. september 1760, signeret af Sophie Hedevig Juel og fr. Møsting. Arkivpakke Q1,1 samt Q4,2.
- 11 Vilhelm Skeel 1877 s. 16: "*denne, til Enkesædet indkøbte Gaard Fritagelse*

for alle borgerlige Tyngder, hvorhos Stiftelsen blev henlagt under Jomfruklosterets Jurisdiction, og skulde saaledes for Roeskilde Byes Jurisdiction være aldeles adskilt og fritagen imod at der engang for alle betales til Roeskilde 80 Rdl., – og imod en aarlig Jordskyld af 24 Sk. af Grunden til Organisten ved Domkirken”.

- 12 Se note 11.
- 13 Vilhelm Skeel 1867 s. 43; Vilhem Skeel 1877 s. 17; Chr. Skeel 1917 s. 52; arkivpakke Q1, regnskaber 1768-1840.
- 14 En af mange andre kontroverser, som er beskrevet i forfatterens bog om Roskilde Kloster. Jakob Zeuner 2021 s. 63-64.
- 15 Roeskilde Raadstue-Protocol 1761. Rigsarkivet, Roskilde Rådstue Brandtaksationsprotokol 1761-1765, nr. 130, online opslag 113.
<https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=16827439#185659,31408566>.
- 16 Pladsen nævnes i "Roeskilde Byes Rådstue Protokol" fra 1761. Se note 15. Her er stavemåden dog Kurenbachs plads. Det var byskriveren Peter Friis, der brugte den stavemåde.
- 17 Arkivpakke Q2,2.
- 18 Gøtzsches andragende dateret 30. januar 1868 og Roskilde Kommunes svar i arkivpakke Q2.1
- 19 Vilhem Skeel 1877 s. 17.
- 20 Arkivpakke Q5 som er den oprindelige regnskabsbog for perioden 1762-1969.
- 21 Dr. Fritz E.Th. Jørgensen var foruden enkestiftelsen også læge for og personlig ven med Gustav Wied, og begges hustruer ses på figur 8 foran enkestiftelsen. Det var også dr. Jørgensen, der underskrev dødsattesten efter Gustav Wieds selvmord i 1914.
- 22 Brev dateret 9/7 08. Arkivpakke Q4.1
- 23 Lotte Fang 2015, s. 317.
- 24 Se note 17.
- 25 Justitsråd Christensens arvinger videresolgte ejendommen i 1916 til daværende hotelforpagter og senere maskinfabrikant Jørgen Jørgensen. Det var ham, der i begyndelsen 1920-erne opførte den nuværende bygning på matriklen. Se kronik i Roskilde Tidende 23. april 1928.
- 26 Se detaljerne i Sankt Peders Stræde | roskildesudvikling2.dk
- 27 Fanny Fang 1935 s. 11.
- 28 Arkivpakke Q4,1.
- 29 Se note 20.
- 30 Chr. Skeel s. 53.
- 31 Deklaration udstedt af sagfører Echardt Møller – Se Christian Skeel s. 44.
- 32 Salgspris 46.000 kr. – med 10.000 kr. i udbetaling.
- 33 J.A.C. Vegenfeldt s. 21.
- 34 Arkivpakke Q4,2.
- 35 Arkivpakke Q3,2.